

לענין הלכה

הערות מעשיות בהל' פסח, ערב פסח שחל בשבת (3)

מטרת הגליון לעורר לב המעיין בלבד ולא לסמוך עליו למעשה **גליון 518**

אכילת מאכלים חמים בסעודת שבת

בערב פסח שחל בשבת

ליזהר מחם יד סולדת בו: כתב בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סי' ריא) "מי שיש לו שן זהב או סתימה לא יאכל בשבת מרק ותבשיל חמין כ"כ שיד סולדת בו, דכשאוכלו עם לחם שנשאר בין השיניים, בולעין השיניים ופולטין אחר כך בפסח, ועלול ח"ו ליכשל באיסור משהו חמץ בפסח, רק נזהרין מרוטב חם כ"כ שיד סולדת בו".

כמו"כ השותה תה וקפה כ-24 שעות לפני זמן איסור חמץ (או עכ"פ חצות של ערב פסח). אם יש לו שיירי חמץ בשיניים נכון לדקדק שהמשקה אינו חם כ"כ בשיעור יד סולדת בו, שעלול לגרום בליעות בני יומן בשיניים.

עוד בעניני ערב פסח שחל בשבת

האוכלים בחצר או בגינה – יזהרו מנטילת ידים במקום העלול להצמיח.

לאחר אכילת פת, יבדוק בגדיו בקפלים וינערם, יש להימנע מלאכול בכסאות שיש בהם חריצים, שאם פירורים נופלים שם קשה להוציאם.

ניקוי מקום אכילה: אם המטאטא מיועד לפסח יש לכסות המטאטא בסמרטוט יבש או להשתמש במגב.

ולמנוע כל חששות ותקלות מומלץ לאכול פיתות וכדו' שאינם עושים פירורים, ויאכל ע"ג טישו וכדו', אך יזהר באלו שיש עליהם קמח לנקות ידיו מהקמח אחר האכילה.

חורים וקוביות בשיניים

מי שיש לו חורים או קוביות בשיניים באופן שקשה מאד לנקות אותם מחמץ, יש להשתמש בקיסם, ומברשת שיניים יבשה (עדיף מיוחדת לשבת), או יחתוך לפני שבת חוטמים 'דנטליס' מיוחדים לניקוי השיניים (באופן שרגיל בהם שאינו פ"ר שיוציא דם), ע"מ לוודא שיוציא כל החמץ. [יש בשוק מברשות שיניים מסיליקון עם הכשר מהודר שאין חשש סחיטה בשימושם ויכול להשתמש בה עם ידים].

ויזהר בכל ניקוי השיניים שלא יהיה פסיק רישא להוציא דם (ע"י ארחות שבת שאם קרוב לודאי שיוציא דם אין להשתמש).

קטנים ומוגבלים: יש שיעצו לנקות שיניים היטב לפני שבת, ובערב פסח שחל בשבת לאכול רק מצה מבושלת שהרי סתם **המשנה ברורה** להקל בזה וז"ל **המשנה ברורה** (סי' תעא ס"ק כ) "אבל אם בשלה כמו שנהגין במדינתנו לעשות כדורים ממצה, שקורין 'קניידלעך' או מצה מבושלת בכלי ראשון, מותר לאכלה קודם שעה עשירית, **דזה ודאי לא מקרי מצה**" [זאת אומרת בערב שבת לבשל המצה במים רותחים בכלי ראשון] (**הג"ר דוד מור שליט"א**). ולשמוע ברכת המוציא בלחם משנה ע"י אחר.

[ובפרט לזקנים ומוגבלים וקטנים וכדו' שקשה להם לנקות היטב השיניים, כדאי לסמוך על דברי **המשנה ברורה** בזה].

סעודה שלישית - ערב פסח שחל בשבת

אתקינו סעודתא: ע"י דברי **הג"ר ש דבליצקי זצ"ל בשו"ת שומע ומוסיף** (עמ' צ - צא) שבסעודה שלישית כשערב פסח חל בשבת

אין אומרים "אתקינו סעודתא", כשאוכלים בבוקר עוד סעודה (כי אתקינו מסודר על פי הסוד, ועל פי הסוד אין מקום לסעודה שלישית בבוקר).

כמו"כ כתב שם בסעודה לאחר מנחה "אין אומרים בסעודה זאת אתקינו וכי המסודר לסעודה ג', אך טוב ללמוד בסעודה זאת הזוהר המסודר לסעודה ג'".

ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סימן ריא אות כד) כתב "ושרים ומזמרים אתקינו סעודתא וכל הזמירות ששרים בסעודה שלישית דשבת ואז מברכים ברכה אחרונה". [וכנראה ר"ל, כדי שיהא היכר שמקיים כעת סעודה חשובה של סעודה שלישית, אף שזה ללא נטילת ידים].

זמן סעודה שלישית לאחר מנחה

הנה **הגרי"ח זוננפלד זצ"ל** כתב שיש להתפלל מנחה תיכף בשש ומחצה, ולאכול מיד אח"כ; וכמה פוסקים העתיקו דבריו.

בזמננו: והעיר בזה **הגרי"ד מור שליט"א** שלרבים, אין כדאי להם להקדים אכילתם כל כך (שעד אכילת מצה הוא כמעט עשר שעות מזמן זה), דע"ז כמעט שמוכרח לאכול עוד פעם סמוך לשקיעה"ח, והרי איתא **בשו"ע** (סי' תעא סעי' א) שאינו מותר לאכול אלא מעט פירות או ירקות לאחר שעה עשירית.

ובפרט אלו שאינם אוכלים מזונות (קניידלך וכדו') ירעבו אח"כ. וכן ראה בגליון הקודם **שהגרי"ש אלישיב זצ"ל** לא נהג לאכול סעודה שלישית בערב פסח שחל בשבת מיד לאחר מנחה, אלא סמוך יותר לשעה עשירית.

[מיהו יש שלאחר שאכלו בשר ודגים וכי' אחר שש ומחצה, תספיק להם טעימה מועטת סמוך לשקיעה"ח. ולכן העיקר הוא, שכל אדם יקבע לו זמן אכילתו כפי הידוע לו בטבעו, באופן שלא יצטרך לחזור ולאכול סמוך לשקיעה"ח (יותר מטעימה מועטת)].

להקדים מנחה גדולה לפני סעודה שלישית: ע"י **רמ"א** סי' רלב סעי' ב שאין צריך להקדים מנחה לפני סעודה שלישית אלא משום קביעת סעודה, ולכן בסעודה זו שלא אוכלים פת, יש פחות ענין להקדים לפני מנחה. [אכן כתב **הערוך השולחן** (בהל' סעודה שלישית סי' רצא סעיף ד) "וחכמי הקבלה כתבו דדווקא אחר מנחה שכל סעודה נתקנה אחר תפלה השייך לזו הסעודה" ע"ש, יתכן שבערב פסח שחל בשבת, שעל פי סוד אין סעודה שלישית, אין ענין להקדים גם על פי קבלה (ע"י **לעיל שהגרי"ש דבליצקי זצ"ל** הורה שאין לומר 'אתקינו סעודתא'). ויל"ע שעכ"פ ענין סעודה שלישית גם אם אין מקיימים אותו כבכל שבוע, מצאנו בזוהר שיש ענין ללמוד מענין סעודה שלישית, ולימוד זו לכאורה ראוי שיהא אחר מנחה, כזמן סעודה שלישית שבכל שבת].

ועכ"פ אם קשה לו לצאת למנחה גדולה (ובאמצע השינה וכדו'), לכאורה אינו צריך לטרוח כ"כ. [ע"י דברי **הגרי"ש דבליצקי זצ"ל שומע ומוסיף** סי' פד שיש ענין להתפלל מנחה גדולה דווקא בערב פסח שחל בשבת].

הפרשת חלה למי ששכח ההפרשה

יש כמה ת"ח ואנשי מעשה המקפידים להפריש חלה מטבל ודאי בכל ערב שבת סמוך כניסת שבת ע"מ להתיר כל החלות של אלו ששכחו לפריש חלה, ובפרט בערב פסח שיש השוכחים להפריש חלה מהמצות [ואותם ת"ח מתנים שאינם מפרישים אלא על מי שההפרשה זו היא זכות עבורו, כדי שמי שיפריש בשבת או במוצ"ש בברכה לא יכשל בברכה לבטלה. ע"י **קובץ מוריה ניסן** תשפ"ג].

² וכתב שעל פי מה שכתב בלוח אר"י שיש ענין להתפלל מנחה גדולה בכל ערב פסח דהרי גם אז הקדימו התמיד, שבערב פסח שחל בשבת שהתמיד נשחט בשש ומחצה, אם כן כשבא יום כזה ממש בערב פסח, י"ל דמצוה בו יותר להתפלל אז, **כיון שכל ענין מנחה גדולה נתקן מטעמו וסיבתו** (ע"י **טשו"ע** סי' רלו), משא"כ בערב פסח בימי חול שהיה נשחט בשבע ומחצה דלא מצונו תקנה כזאת שהתיה בסיבה זה (ע"י **מקראי קודש** ח"ב סי' כו).

^א וע"ע בשער הציון סי' תמד ס"ק א שהביא שהגרי"א צידד להחמיר בזה, אך מסתימת המשנה ברורה בסי' תעא משמע שהכריע שמותר לאכול מצה מבושלת.

אם יש בזה חזקה שליו עושה שליחותו: רבים חוששים לדינא דאין לסמוך על מה שהתי"ח מפרסמים שדעתם לעשות כן בקביעות, אלא צריך ידיעה לאחר מעשה שעשו את הפרשה, וא"א לסמוך שעשו כן מדין יחזקה שליו עושה שליחותו דאין סומכים על חזקה זו מדאורייתא (וחלה הוא עיקרא דית עי' שו"ע יו"ד סי' שלא סעי' לד), עוד דנו הפוסקים דלא נקרא שליחות כיון שזה בהתנדבות (עי' גליון פניני הלכה להגר"א זנגר שליט"א ויקהל תשפ"ה).

ולכן הוקם לאחרונה קו טלפוני שבו ניתן לשמוע לפני שבת שנעשתה ההפרשה (ויש גם אפשרות שהמערכת מתקשרת באופן אוטומטי למי שנרשם לקו) כדי שכל רב או גבאי יוכל להתעדכן על כך מערב שבת ובמקרה הצורך יוכלו לברר אצלו על הדבר בליל שבת [מס' הקו הוא: 0733028415].

[אם שכח להפריש חלה מהחלות שמכר לגוי ביחד עם כל החמץ:] ניתן לסמוך על ת"ח המפרישים אפילו לאלו שנוהגים למכור החלות לגוי, (אף דאין שליחות לעכו"ם [עי"פ דברי האחרונים דיכול לתרום משלו על של עכו"ם ראה בהערה]).

להיות ער כל הלילה לבילי הסדר

וכשפסח חל במוצאי שבת

כתב השו"ע (סימן תפא סעיף ב) חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח וביציאת מצרים, ולספר בניסים ובנפלאות שעשה הקדוש ברוך הוא לאבותינו, עד שתחטפנו שינה.

וביאר המשנה ברורה (סי' תעח ס"ק א) שאחד הטעמים שאין לשתות לאחר ד' כוסות, משום שמצוה לספר ביציאת מצרים ובנפלאותיו של הקדוש ברוך הוא אפילו כל הלילה כ"ז שלא חטפתו שינה ולהכי לא ישתה שלא ישתכר ויתבטל ממצוה זו.

ומבואר ברמ"א (סי' תעו ס"ב) ובמ"ב (שם סק"ז) שאם גורם לעצמו שנרדם מיד אין אומרים שסוף חטפתו שינה וקיים המצוה כדבעי, אלא נחשב ביטול ממצות סיפור יצ"מ, דתניא בתוספתא חייב אדם לעסוק בהלכות פסח כל הלילה, ע"ש.

וכתב הגר"ש דבליצקי זצ"ל (שו"ת שומע ומוסיף סי' צו עמ' קצה) מצוה גדולה להיות ער כל הלילה ולעסוק בעניני יציאת מצרים ובהלכות פסח, ורק שמדברי הרמב"ם משמע קצת שההידור הוא דוקא לעסוק רק בעניני יציאת מצרים מ"מ לישון התוספתא והמכילתא והטושי"ע הוא גם הלכות פסח, ומי"מ מודינא דמצוה מן המובחר לעסוק רק ביציאת מצרים.

ומי"ש בספר ויגד משה דאם נרדם פעם אחת אין כבר חיוב אח"כ לא מודינא ליה בזה אלא החיוב הוא עד עמוד השחר עכ"ד.

מנהג העולם: יש לציין שמנהג העולם להקל בכל זה שעל פי רוב עיפיים לאחר ליל הסדר והוה בגדר יתחטפנו שינה, ועי' בחוט שני (ה'ל' פסח פי"ז ס"ק כז) שהוא עד שהשינה מטרידה אותו באופן שראשו כבד עליו, וכן דעת הגר"ש אלישיב זצ"ל (הגדה של פסח על פי פסקיו עמ' 27). שאין הכוונה עד שירדם בפועל, שהרי עדיין צריך הוא לומר לכל הפחות פרשת ראשונה של קריאת שמע וברכת המפיל.

ערב פסח שחל בשבת: יש הזדמנות יותר להיות ער כל הלילה, כיון שניתן לנוח במשך השבת.

[אך אין לומר בשבת "אלך לישון כדי שאוכל להיות ער לליל הסדר" עי' מ"ב (סי' רצ סק"ד)].

סוף זמן קריאת שמע ותפילה: יש המתקשים לקום בבוקר לאחר ליל הסדר לקריאת שמע ותפילה בזמן, ואולי יש להמליץ לאדם כזה לישאר עוד שעות בודדות עד תפילת ותיקין, וירויח בזה גם מצות סיפור יצ"מ בהידור רב.

שתיית קפה ושאר משקין לאחר כוס רביעי

אכילה לאחר אפיקומן: עי' שו"ע (סי' תעח סעי' א) שאחר אפיקומן אין לאכול שום דבר וביאר המשנה ברורה (שם ס"ק א) כדי שלא יעבור מפיו טעם מצוה של אפיקומן שהוא מצוה על ידי טעם אותו מאכל. [ובדיעבד אם אכל אחריו שום דבר יחזור ויאכל כזית מצוה שמורה לשם אפיקומן מ"ב שם].

לשתות לאחר כוס רביעי: כתב השו"ע (סימן תפא סעיף א) אחר ארבע כוסות אינו רשאי לשתות יין, אלא מים. וכתב הרמ"א (שם) וכל המשקין דינן כיון.

וביאר המשנה ברורה (שם ס"ק א) יש שכתבו משום שמצוה לספר ביציאת מצרים ובנפלאותיו של הקדוש ברוך הוא אפילו כל הלילה

וכו' ולפי סברא זו דוקא יין או שאר משקה המשכר, ויש שכתבו דלא הא נראה כמוסיף על הכוסות שנראה כמתחיל בסעודה אחרת ולפי"ז כל חמר מדינה אסור אף שאינו משכר ויש שכתבו משום שלא יתבטל טעם מצוה מפיו ע"י שתייתו וכמו שאסרו לאכול אחר הסדר מטעם זה. ולפי טעם זה כל משקה אפילו אינו חמר מדינה ואינו משכר אסור.

וכתב המ"ב (שם) ומסתיתמת דברי המחבר ורמ"א משמע שדעתם להחמיר ככל הני טעמי ומ"מ כתבו האחרונים דאינגבע"ר וואסער"ר וה"ה טי"א (תה) או עפיל טראנק (מיץ תפוחים) ויש שכתבו גם לאקריץ מותר דזה אינו מבטל טעם מצוה וכמיה בעלמא הוא [אכן בעפיל טראנק שכותש את התפוחים בבית הברד ויש להם טעם גדול יש אוסרים] והנה אף דלכתחלה נכון להחמיר בכל דבר שמבטל טעם מצוה מ"מ במקום צורך גדול יש לסמוך על סברא הראשונה להתיר לו לשתות שאר משקין שאין משכרין ובפרט בליל שני בודאי יש להקל בשאר משקין שאין משכרין עכ"ל.

שתיית קפה: לפי טעמים הראשונים (במ"ב) הוא משקה שאינו משכר ואינו חמר מדינה (בפשטות), ויש לדון מצד טעם הקפה שאולי מבטל טעם מצוה, ולפי זה אינו מותר אלא לצורך גדול.

וכתב בבאר היטב (ס"ק א) בענין קפה, שברור שהדבר מותר כמו שתיית התה, אבל הוסיף שהכנה"ג לא רצה לנהוג היתר בשתיית קפה.

והחיד"א כתב במורה באצבע (סימן ז אות ר"א) נתפשט המנהג לשתות קאפי"י אחר הסדר אמנם שיהיה בלי סואק"ר. וכן השיב הגר"ח קניבסקי זצ"ל (שער המועדים עמ' שעה בהערה), ועי' בכף החיים סי' תפא ס"ק ד, ובבן איש חי פ' צו לה.

ולענין שתיית תה עם סוכר, דעת הגר"ש אלישיב זצ"ל (הגדה של פסח על פי פסקיו עמ' 27) שהדבר מותר (עי"ע בחיד"א שם).

ובש' שער המועדים (עמ' שעו) כתב בענין קפה "ולצורך גדול [כגון צריך להתעורר] יש להקל".

ועי' בס' בירור הלכה (זילבר ח"ד סי' תפ"ה) שהביא מכמה גדולי ישראל שנהגו להקל בזה ושתו קפה ותה לאחר הסדר.

להוסיף מים לקפה או שאר משקים: ואף אם נחשוש כדעה זו, שהקפה או שאר משקאות קלים יש להם טעם חזק שמבטלים טעם מצוה, (וכתב המ"ב שם שלצורך גדול מותר), לכאורה יש עצה אם מוסיפים מים לקפה או שאר משקים שיהיו דליל יותר יש פחות חשש שיבטלו טעם מצוה.

(ובפרט לצורך מצוה גדולה להיות נעור כל הלילה שפיר דמי) ה'.

מתי החמץ נעשה מוקצה בערב פסח שחל בשבת

ראה בגליון הקודם, ובענין מתי החמץ נעשה מוקצה, השיב הגר"ש אלישיב זצ"ל (שואלין ודורשין להגר"ב צ' קוק שליט"א ויקרא תשפ"ה) שמיד כשנאסר באכילה בשעה רביעית, נעשה מוקצה. אכן אין צריך להחמיר בסוף זמן אכילה יותר מדעת הגר"א, ובודאי לענין מוקצה אין להחמיר – (שם בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל).

ואף שעוד ראוי ליתנו לבהמה ולנכרי עד שעה שישית ויש נכרים בשכונתו, אכן היתר זה רק למי שיש לו בהמה שחייב במזונותיה ומאכילה חמץ או נכרי בביתו שאכן יכול לטלטלו עד סוף שעה חמישית (שם). ולענין שעת הדחק כשאוכל ראוי לכלבים עי' ארחות שבת (פ"י"ט הערה קנז).

יש לשים לב שאם נשאר חמץ, לזרוק פיתה לתוך בית הכסא כשלא מפורר היטב, עלול לגרום שהפיתה יצוף למעלה, וכבר נפסל לאכילה, והוה מוקצה, ואסור לפוררו בידים בתוך בית הכסא, ולכן הרוצה לזרוק בבית הכסא יפררו היטב (וזה מלבד הקלקולים בביוב כהוזכר בגליון הקודם, ושמענו שהרבנים נשאלים הרבה בענין 'אמירה לנכרי בשבת' האם להתיר פתיחת סתימות בביוב מחמת זה).

[וראה בגליון הקודם שמדינא מותר להוציא לפח ציבורית (כשאינו משותף ויש עירוב) ועי' בקובץ מבית לוי שיותר טוב לזרוקם לשירותים וכו' שהנחתם בפחי האשפה יכול לבוא לידי מכשולים].

לתרומות הערות והארות – 0533163916

(מ.י. הרסקין - מודיעין עילית)

ניתן לקבל הגיליון במייל: g089285647@gmail.com

^ה עוד יתכן שחזו לאיצטורפי לכל הני"ל, שאם אכל האפיקומן לפני חצות, י"א שאין איסור לאכול לאחר האפיקומן (תנאי של האבני נור סו"ס שפא המפורסם), עי' הגי"פ להחיד"א הו"ד ביוגד משה שהתי"ח נייעורים כל הלילה שאלוהו אם מותרים אחר ב' וגי' שעות לאכול מיני מתיקה פירות ועישון וכתב שם בשם חכם אחד שהקול בזה אף ליה לא ניחא ליה בזה מ"מ מסיים שהעושה כן יש על מי לסמוך. ואם הלך לישון וקם לדעת כמה פוסקים פקע האיסור עי' חק יעקב פ"י, שו"ע הרב סי' א, מקו"ח, ומשמע שלא סגי מתנאם וצ"ע.

י עיי' הגר"מ בויאר שליט"א.

ד עי' תורת הארץ ח"א פ"ב, שו"ת הר צבי ח"ב סי' ב, מנחת שלמה תנינא סי' קח, ושו"ת מנחת יצחק ח"ט סי' קי, וכן הראה הגר"ד לנדו שליט"א ראה לזה מתוסי' בכורות דף יא (ד"ה הפודה).

אכן אם שכח להפריש ממצות, אינו עצה מובחרת להקנות המצות לקטן מופלא סמוך לאיש (עצת המהר"ל דיסקין זצ"ל), משום דין 'לכס' על המצות.